

УДК 316.334.52

Попович В. М.

ОСОБЛИВОСТІ ВУЛИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто теоретико-методологічні аспекти вуличної соціальної роботи: визначено роль, призначення та основні напрямки вуличної соціальної роботи. Наведено результати експертного опитування щодо особливостей організації вуличної соціальної роботи на регіональному рівні.

Ключові слова: соціальна робота, вулична соціальна робота, соціальні послуги, волонтерство.

Рассмотрены теоретико-методологические аспекты уличной социальной работы: определены роль, назначение и основные направления уличной социальной работы. Приведены результаты экспертного опроса относительно особенностей организации уличной социальной работы на региональном уровне.

Ключевые слова: социальная работа, уличная социальная работа, социальные услуги, волонтерство.

The theoretical and methodological aspects of street social work have been considered; the role and purpose of street social work have been defined. Main directions of street social work have been exposed. The results of the expert survey on the characteristics of the organization of street social work on the regional level have been given.

Key words: social work, street social work, social services, volunteering.

Соціальна робота – галузь наукових знань і професійна діяльність, спрямована на підтримку і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню.

Як соціальний інститут соціальна робота зорієнтована на розв'язання проблем, спричинених негативними діями або бездіяльністю таких базових соціальних інститутів як економіка, політика, родина та ін. Вона є важливим елементом інституційної структури суспільства, який надає відносинам допомоги усталеності й визначеності, розширює можливості реалізації потреб індивідів і суспільства, усуває ризики суспільної дестабілізації, вносить у дії суб'єктів, що перебувають у цій сфері, узгодженість. Соціальну роботу інколи вважають інструментом реалізації соціальної політики, яка здійснюється через технології і методи соціальної роботи. Інноваційним методом практичної соціальної роботи виступає вулична соціальна робота.

В Україні вулична соціальна робота з'явилася порівняно недавно, в кінці 90-х років. На сучасному етапі вона є в стадії теоретичної розробки та

практичного пошуку. Специфіка вуличної роботи в нашій державі полягає у тому, що вона виконується епізодично, зазвичай в рамках міжнародних проектів, за визначеними в соціальному паспорті району маршрутами. Українські фахівці, на відміну від західних, до вуличної соціальної роботи відносять групову роботу, вважаючи її своєрідними формами ігротеки, дискотеки та ін.

Теоретичні основи соціальної вуличної роботи викладені в працях Т. Семигіної та І. Миговича. Особливості вуличної роботи обґрунтували А. Капська, Н. Комарова; Т. Зайцевська, Р. Вайнола, звернувши увагу на методіку її організації та проведення. Є. Холостова та Є. Воронова узагальнили досвід і розробили технологію вуличної соціальної роботи.

Виділяють такі основні напрями вуличної соціальної роботи: вулична соціальна робота як метод профілактики ВІЛ/СНІДу; вулична соціальна робота з особами, які вживають психоактивні речовини; вулична соціальна робота з бездомними людьми; вулична соціальна робота з безпритульними дітьми (соціальними сиротами). Так, теоретичні й практичні основи вуличної соціальної роботи з групами ризику (споживачі психоактивних речовин) розробляли М. Доэл І. Нейдлман, С. Шардлоу, А. Шаповал та інші; специфіка вуличної соціальної роботи подана в працях О. Вадзюка, Н. Платонової, І. Григи та Н. Кабаченко. Особливості вуличної роботи з дітьми, позбавленими батьківської опіки і піклування, вивчали А. Капська, Н. Комарова, Т. Зайцевська й Р. Вайнола.

Мета дослідження – визначити особливості вуличної соціальної роботи на регіональному рівні (Запорізький регіон).

Вулична соціальна робота як професійний метод соціальної роботи і соціальної педагогіки зародилася у США. Саме там, в кінці 20-х років ХХ ст., в першу чергу у великих містах, у зв'язку зі зростанням рівня злочинності серед молоді були розроблені відповідні соціально-педагогічні програми. До типової цільової групи, що випала з поля зору соціозахисних організацій (комітету у справах молоді, консультаційних центрів), належать вільно структурована підліткова вулична група, угруповання або підліткова банда. Так, місце роботи соціальних працівників було перенесене в місця зустрічей і проведення часу підлітками. Протягом певного часу до такої амбулаторної консультаційної діяльності застосовувалися різні назви: *street corner worker*, *street gang worker*, *area youth worker*, *outreach youth worker*, *street club worker* і *field worker*.

З часів 2-ї світової війни вулична соціальна робота застосовувалася вже майже у всіх західноєвропейських країнах, в Африці, Азії, Латинській Америці та Австралії. Слід привести назви, використовувані при цьому в різних країнах: у Великій Британії – «*Detached Youthwork*» або «*Outreach Youthwork*», у Нідерландах – «*Street Corner Work*», у Швейцарії – «*Gassenarbeit*» або «*Mobile Jugendarbeit*», у Франції йшлося про «*Travailleurs de la Rue*», а в Австрії і Німеччині, як про вуличну соціальну роботу, так і про мобільну роботу з молоддю. З моменту падіння залізної завіси вулична соціальна робота ведеться і в східноєвропейських країнах [7].

В українських фахових виданнях, нормативно-правових документах уживаються також терміни «мобільна соціальна робота» або «мобільна соціальна служба».

Вулична соціальна робота – інноваційний метод соціальної роботи, суть якого полягає в наданні соціальними службами послуг своїм клієнтам на вулиці. Мобільна (вулична) соціальна робота – інноваційний метод соціальної роботи, суть якого полягає в тому, що соціальні служби не очікують звернення клієнтів, а виходять зі своїми послугами на вулиці, які стали місцем перебування значної кількості молоді, яка потребує допомоги. Появу мобільної соціальної роботи пов'язують із загостренням в молодіжному середовищі таких соціальних проблем, як бездомність, безпритульність, наркоманія, правопорушення, прояви агресивності серед представників окремих субкультур.

За визначенням А. Капської, О. Беспалько та Р. Вайнола, одним із напрямів діяльності майбутніх соціальних працівників є соціальна вулична робота, що ґрунтується на покращенні здоров'я дітей і молоді, завдяки привнесенню того, чого вони позбавлені; спонуканню дітей і підлітків до встановлення взаємин із людиною чи групою, які піклуються про них і можуть допомагати їм в організації дозвілля; допомога дітям вулиці в реалізації їхніх прав, можливостей і здібностей [5].

Одними із суб'єктів діяльності вуличної соціальної роботи є волонтери. В Україні волонтерській рух – одна з найефективніших форм роботи з різними категоріями клієнтів. Він є невичерпним джерелом набуття громадянської освіти, дає людині можливість реалізувати себе у служінні суспільству. Велика кількість громадських організацій поєднує молодих людей, які на добровільних засадах із власної ініціативи беруть участь у соціальних програмах щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі та надання допомоги іншим в їх розвитку, соціальному становленні, інтеграції у суспільство тощо [2].

У вуличній роботі виділяють два напрями:

1) «аутріч-робота» (англ. outreach work – робота, що досягає, дотягується), спрямована на залучення представників цільової групи з вулиці до соціального закладу, де їм нададуть соціальні послуги і допомогу. Цей різновид роботи найчастіше застосовують до безпритульних і бездомних дітей;

2) «детач-робота» (англ. detach work – окрема, самостійна робота), покликана надавати соціальну підтримку безпосередньо і тільки на вулиці, в середовищі життєдіяльності певної соціальної групи. Вона доцільна для соціальної роботи з такими цільовими групами, які достатньо адаптовані до проживання на вулиці, для яких таке середовище є більш-менш прийнятним. Зокрема, кочові родини і народності (наприклад, роми), або люди старші 18 років, для яких вулиця – постійне місце заробітку (часто кримінального) або місце розваг. Робота з такими цільовими групами спрямована не стільки

на припинення такого способу життя, скільки на максимальне зниження пов'язаного з ними ризику.

Обидві групи методів застосовують відповідно до особливостей цільової групи, традицій та ідеології суспільства, можливостей соціальних служб тощо.

У західній практиці соціальної роботи вулична соціальна робота передбачає регулярні зустрічі соціальних працівників із клієнтами на основі, як правило, усних контрактів. І тому вона вважається різновидом індивідуальної соціальної роботи. В Україні вулична робота здебільшого здійснюється епізодично за визначеними в соціальному паспорті району маршрутами (спільні рейди з представниками правоохоронних органів, виїзні консультативні пункти тощо). Такий підхід викликає чимало критичних застережень, оскільки, як стверджують його опоненти, вуличну роботу слід вибудовувати не як «соціальну пожежну команду», а як довгостроковий соціальний супровід клієнта чи групи клієнтів. Українські фахівці до вуличної соціальної роботи відносять не лише індивідуальну, а й групову роботу, вважаючи її своєрідними формами ігротеки, дискотеки, вуличного театру тощо, акцентуючи увагу на ігровому і профілактичному аспектах [7].

Залежно від ситуації вулична робота може реалізовуватися у таких організаційних формах, як підтримуючі бесіди, консультування, інформування; надання приміщення для перепочинку, різноманітних цілеспрямованих занять; забезпечення матеріальної (харчування, одяг тощо), медичної та іншої допомоги.

Вулична соціальна робота є досить складною за змістом, потребує різнобічних знань, належної методологічної підготовки, уміння фахівця раціонально використовувати свої особистісні ресурси. Недостатня фахова підготовленість соціального працівника, його неувага до багатьох аспектів професійної майстерності, нечіткий розподіл обов'язків можуть спричинити вигорання – стан вираженої втоми та емоційного виснаження, який характеризується негативним або байдужим ставленням до колег і клієнтів, зниженням продуктивності внаслідок хронічного стресу та внутрішньоособистісного конфлікту під час виконання професійних обов'язків.

Взагалі, виділяють такі основні напрями вуличної соціальної роботи:

- 1) вулична соціальна робота як метод профілактики ВІЛ/СНІДу [1];
- 2) вулична соціальна робота з особами, які вживають психоактивні речовини [6];
- 3) вулична соціальна робота з бездомними людьми [3];
- 4) вулична соціальна робота з безпритульними дітьми (соціальними сиротами) [4].

Отже, вулична соціальна робота в Україні передбачає роботу із багатьма групами клієнтів і використовує як загальні, так і специфічні соціальні технології.

З метою визначення ставлення соціальних працівників до стану організації вуличної соціальної роботи в м. Запоріжжя було проведено експертне опитування. В дослідженні взяли участь 80 експертів. Серед них: 40 респондентів – соціальні працівники ЦСССМ м. Запоріжжя, 20 респондентів – працівники громадських організацій, які надають соціальні послуги, і 20 респондентів – студенти-волонтери, які навчаються за спеціальністю «Соціальна робота» (4 і 5 курси) і мають досвід проведення заходів щодо вуличної соціальної роботи. Більшість опитаних експертів (95%) ознайомлені з методами і формами вуличної соціальної роботи і брали участь у практичних заходах з її здійснення. На рис. 1 наведено основні групи клієнтів, з якими працювали респонденти.

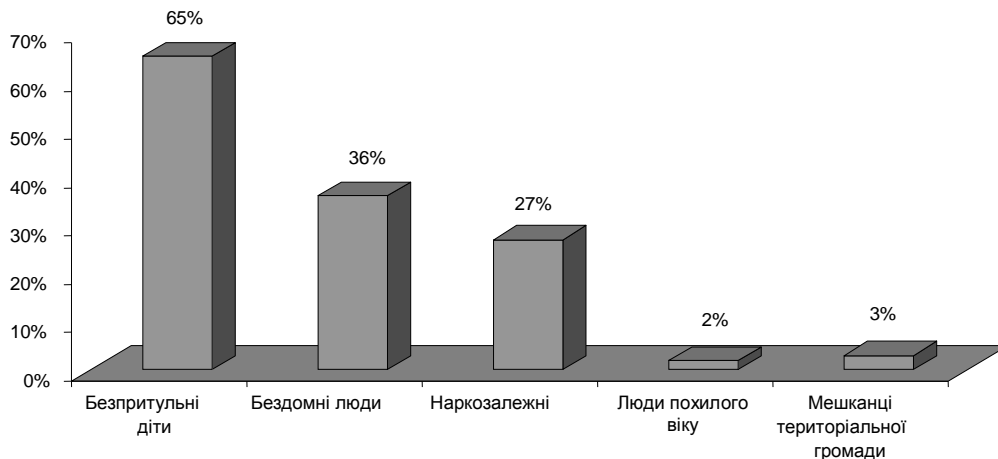

Рис. 1. Групи клієнтів вуличної соціальної роботи (можна було обрати декілька варіантів)

Як бачимо з діаграми, більшість респондентів працювали з безпритульними дітьми і бездомними. Переважна більшість представників громадських організацій як клієнтів обирали бездомних і наркозалежних. Менш за все увага приділялася соціальній роботі з людьми похилого віку і мешканцям територіальних громад. Слід зазначити, що соціальна робота в громаді досить активно застосовується в європейських країнах, використовуючи методи і форми вуличної соціальної роботи. На жаль, в Україні такий напрямок тільки починає розвиватися і має великі перспективи.

Респондентам було також запропоновано відзначити, які організації в більшій мірі мають займатися виключно вуличною соціальною роботою (рис. 2).

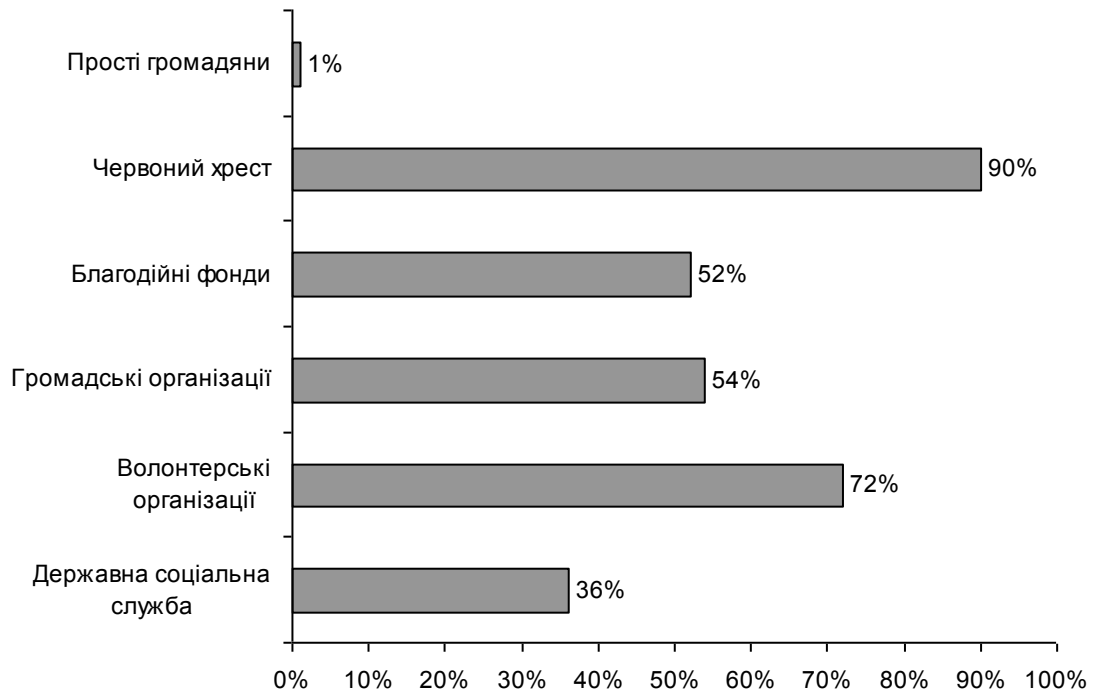

Рис. 2. Організації, які мають проводити виключно вуличну соціальну роботу (можна було обрати декілька варіантів)

Так, на думку експертів, вуличною соціальною роботою мають займатися переважно недержавні організації (особливо волонтерські загони і Червоний хрест). Лише третина відзначила переважну функцію для державної соціальної служби. Хоча 70% експертів погодилися, що виникає певна необхідність в контролі діяльності таких організацій з боку державних органів управління соціальною сферою і в атестації практичних соціальних працівників, які виконують свою роботу в громадських об'єднаннях і не мають спеціальної освіти.

На рис. 3 наведено перелік завдань вуличної соціальної роботи, які, на думку експертів, є найбільш актуальними сьогодні.

Найбільш актуальними завданнями вуличної соціальної роботи респонденти вважають супровід клієнтів в установи соціального захисту і профілактику захворювань (насамперед СНІДу). Інші завдання більше стосуються матеріальної допомоги (одяг, харчування тощо) і можуть виконуватися благодійними фондами, громадськими організаціями. Досить низький показник надання моральної і психологічної допомоги, хоча, на думку експертів, в кризових ситуаціях (пожежа, стихійне лихо тощо) вона має неабияке значення.

Рис. 3. Основні завдання вуличної соціальної роботи (можна було обрати декілька варіантів)

Серед основних принципів вуличної соціальної роботи експерти виділили такі (рис. 4).

Рис. 4. Основні принципи вуличної соціальної роботи (можна було обрати декілька варіантів)

Отже, на думку експертів, найбільш важливими принципами вуличної соціальної роботи є: забезпечення довіри і анонімності клієнтів, орієнтація на потреби клієнтів, цілеспрямований пошук контактів із потенційними клієнтами, обов'язковість і сталість надання допомоги.

Для вивчення труднощів в практиці вуличної соціальної роботи експертам було запропоновано дати відповідь на відкрите запитання: «Що, на Вашу думку, найбільш складне в практиці вуличної соціальної роботи, виходячи з вашого досвіду?». Деякі експерти надавали декілька відповідей, тому загальна кількість висловлювань склала 124. За допомогою методу контент-аналізу було визначено 7 категорій – висловлювань, які за своїм смисловим навантаженням були виділені в окремі групи.

Результати контент-аналізу наведено на рис. 5.

Рис. 5. Основні труднощі вуличної соціальної роботи

Таким чином, основними проблемами, що виникають в роботі вуличних працівників з людьми, є:

1) низький рівень фінансування програм вуличної роботи, що ускладнює забезпечення вуличних соціальних працівників засобами (наприклад, телефонними картками, кавою для пригостання тощо), які сприяють налагодженню контакту;

2) недостатність навчальних програм з підготовки вуличних соціальних працівників і волонтерів (проведення навчальних семінарів, курсів волонтерів, тренінгових програм);

3) відсутність налагодженої взаємодії з представниками правоохоронних органів (нереагування міліціонерів на посвідчення

вуличного соціального працівника), що ускладнює процес надання допомоги клієнтам (особливо в місцях скупчення наркозалежних);

4) нерозуміння сутності й важливості вуличної роботи з боку громадськості, яка інколи сприймає вуличну соціальну роботу як пропаганду наркотичних речовин або розпусти;

5) небезпека маніпулювання вуличними працівниками з боку клієнтів: вони можуть чинити психологічний тиск з метою отримання необхідного їм інструментарію, а також підозрювати у співпраці з міліцією, що спричинює виникнення недовіри у клієнта;

б) високий ризик «вигорання» у вуличних соціальних працівників, пов'язаний як зі складністю роботи, так і з тим, що вулична робота для соціального працівника є свого роду провокацією до зриву.

Таким чином, вулична соціальна робота виступає як актуальний інноваційний метод роботи з різними групами клієнтів (групи ризику), але в Україні тільки починає теоретично і практично обґрунтовано розвиватися. Тому виникає необхідність, з одного боку, створення навчальних програм з підготовки вуличних соціальних працівників, а з іншого – об'єднання зусиль держави, соціально відповідального бізнесу і територіальних громад з розвитку вуличної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богдан Д. З. Вулична соціальна робота як метод профілактики ВІЛ/СНІДу / Д. З. Богдан, С. С. Філь // Магістеріум. – К.: Видат. дім «КМ Академія», 2004. – Вип. 15. – С. 34-56.

2. Волонтерство: poradnik для організатора волонтерського руху / О. В. Безпалько, Н. В. Заверіко, І. Д. Зверева та ін. – К.: ВГЦ «Волонтер», 2001. – 176 с.

3. Грига І. Розуміння бездомності: підходи до вивчення / І. Грига, Н. Кабаченко // Магістеріум. – Вип. 15. – К.: Видат. дім «КМ Академія», 2004. – С. 56-68.

4. Зайцевська Т. Ю. Вулична соціальна робота з дітьми вулиці / Т. Ю. Зайцевська // Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. – Ужгород, 1999. – Ч. 1. – С. 89-92.

5. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти робіт із дітьми та молоддю: навчально-методичний посібник / А. Й. Капська. – К.: УДЦССМ, 2001. – 280 с.

6. Нейдлман І. А. Розумна політика стосовно наркотиків / І. А. Нейдлман // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – № 3 (19). – С. 31-42.

7. Соціальна робота / за ред. Т. Семигіної, І. Григи. – К.: Києво-Могилянська академія, 2004. – 325 с.